

OPAÎȚE CU CIOC TRIUNGHIULAR ȘI VOLUTE ÎN DACIA ROMANĂ

Simona Regep-Vlascici

Tipul de opaîțe, cunoscut în literatura de specialitate ca *opaîțe cu volute*¹ se caracterizează prin piese cu bazin rotund, cu discul concav și ciocul individualizat prin forma sa triunghiulară sau ogivală, flancat de două volute, realizate în tipar. Discul circular încadrat de cercuri concentrice formează imaginea unui medalion decorat. Din acest motiv au primit denumirea de „lămpi cu imagini” sau *Bildlampen*². Imaginile de pe disc prezintă aspecte variate : divinități, scene mitologice, personificări ale unor virtuți, scene din viața cotidiană, scene erotice, reprezentări zoomorfe, vegetale etc. În cele ce urmează ne vom opri doar asupra opaîțelor cu volute și cioc triunghiular descoperite în provincia Dacia.

Cercetătorul S. Loeschcke a stabilit pentru acest tip de opaîțe, făcând raportul între cioc și bazin, trei variante I A, I B, I C pe care le diferențiază și cronologic³. Circulația acestora se încadrează perioadei cuprinse între epoca lui Augustus și secolul al II-lea p. Chr⁴.

Mai timpurie, varianta I A prezintă ciocul de dimensiuni mai mici, iar decorația discului se distinge printr-o realizare artistică remarcabilă. La celelalte variante I B și I C dimensiunile ciocului sunt mai mari, decorul central devine șters sau chiar dispăre⁵.

Unii cercetători consideră diferențierile de dimensiuni ale ciocului și de cronologie, dintre variantele I B și I C ca fiind neglijabile, folosind clasificarea I B/C⁶.

Pentru opaîțele aparținând variantei I C se presupune ca loc de origine Italia spre sfârșitul secolului I p. Chr., când înlocuiește varianta I B apărută în timpul împăratului Tiberius⁷. În Pannonia, la *Aquincum*, opaîțe aparținând celor două variante (I B și I C) au apărut în același context datat cu monede din timpul împăraților Vespasian și Traian⁸. Pe această bază, Dora Iványi consideră o circulație contemporană a variantelor I B și I C, în secolele I-II p. Chr. pe teritoriul panonic.

Opaîțele tipului I C sunt categoria cea mai des întâlnită în Italia și provinciile Imperiului Roman, majoritatea pieselor fiind încadrate cronologic pe parcursul secolului I și începutul secolului al II-lea p. Chr⁹. Astfel, în Italia opaîțele tipului I C se datează în

¹ Loeschcke 1919, p. 212.

² Provoost 1976, p. 550.

³ Loeschcke 1919, p. 212-213; Sapelli 1979, p. 53-54.

⁴ Loeschcke 1919, p. 212-213, Alram-Stern 1989, p. 23, pl. 1-2.

⁵ Alicu 1994, p. 41.

⁶ Leinbundgut 1977, p. 22;

⁷ Loeschcke 1919, p. 215; Menzel 1954, p. 30.

⁸ Iványi 1935, p. 10-11.

⁹ Loeschcke 1919, p. 217-218; Iványi 1935, p. 10-11; Menzel 1954, p. 30; Hüberner 1963, p. 52; Petru 1972, m. 806, pl. LIV; Heres 1972, p. 18-19; Čičikova 1987, p. 154; Bjelajac 1982, p. 15; Alram-Stern 1989, p. 28-29;

epoca dinastiei Flavilor, deși se pare că circulă piese pe teritoriul italic și în secolul al II-lea p. Chr.¹⁰.

Varianta I C a fost datată la sfârșitul secolului I p. Chr. la: Grünzburg în timpul epocii flaviene; la Scardona cu monede din anii 77-78¹¹; pe *limes*-ul raetic până la Domitian, la fel și în necropola de la *Cambodunum*, datată cu o monedă din timpul lui Domițian¹². În secolul I p. Chr. opaite aparținând tipului I C au fost date la *Vindonissa* și Burghöfe¹³.

Asemenea opaite au fost descoperite în Pannonia, în necropola romană de la *Poetovio*, alături de monede din timpul lui Agrippa până în timpul împăratului Marcus Aurelius; iar într-un mormânt de la *Aquincum* apar împreună cu monede din vremea lui Claudius, Vespasian și Traian¹⁴.

Opaite aparținând tipului I C au fost date și mai târziu, până spre sfârșitul secolului al II-lea la *Lauriacum*¹⁵. Ca piese provinciale, acest tip a circulat până în secolul al III-lea p. Chr., dacă avem în vedere descoperirea în necropola de la *Emona*, alături de o monedă de la Constantin I¹⁶.

După cum se poate observa, majoritatea descoperirilor de opaite aparținând tipului I C se încadrează perioadei dintre dinastia Flavilor și prima jumătate a secolului al II-lea p. Chr., cu excepția unor piese databile spre sfârșitul aceluiași secol și chiar cel următor.

În provincia Dacia, opaite aparținând tipului I C sunt destul de rar întâlnite, deoarece în momentul transformării ei în provincie a Imperiului Roman se realizează și alte tipuri de lămpi. Astfel, opaite cu volute și cioc triunghiular au fost descoperite la: *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*¹⁷, *Porolissum*¹⁸, *Drobeta*¹⁹, *Apulum*²⁰, *Romula*²¹, *Tibiscum*²², *Micia*²³, Gilău²⁴, Buciumi²⁵, Ilișua²⁶,

¹⁰ Gualandi-Genito 1986, p. 122; Alram-Stern 1989, p. 28-29.

¹¹ Loeschke 1919, p. 217-218.

¹² Loeschke 1919, p. 218; Alram-Stern 1989, p. 29.

¹³ Alram-Stern 1989, p. 28-29.

¹⁴ Iványi 1935, p. 10-11.

¹⁵ Deringer 1965, nr. 336, p. 51, pl. VI.

¹⁶ Petru 1972, m. 806, pl. LIV.

¹⁷ Alicu 1994, p. 41-44, nr. 1-30, fig. 1, 4, 19, 20, pl. I; Alicu 2006, p. 37-39, nr. 1-30, pl. I; Lychnus 2006, nr. 167, p. 67.

¹⁸ Gudea 1989, nr. 61, p. 452, pl. XV; Roman 2006, nr. 43, 44, 48, 50-54, pl. 12, 13, 17; Matei et alii 2006, nr. 162, 163, p. 99.

¹⁹ Stîngă 1998, pl. XCI, 2; XCVIII, 2.

²⁰ Băluță 1965, p. 280, pl. I, 1; Lychnus 2006, nr. 164, 168, p. 67.

²¹ Băluță 1994, nr. 29, p. 203, pl. III/1.

²² Bona et alii 1982, nr. 2, p. 201, pl. III, 2; Bena 1990, nr. 1-5a, p. 152, fig. 1, 12; Bena, Bona 1994, foto 7.

²³ Lychnus 2006, nr. 158, p. 66.

²⁴ Isac, Roman 2001, p. 368, pl. I/2-5; Roman 2006, nr. 39, 40, 45, 46, pl. 12, 13, 17.

²⁵ Chirilă et alii 1972, nr. 2, 6, 32, p. 54-56, pl. XL/4, XLI/4, XLII/3, XLV/2; Gudea, Cosma 2003, nr. 2, 3, 32, p. 23-24, 27, pl. I, V.

²⁶ Protase et alii 1997, pl. XXXVIII, 3.

Cășei²⁷, Gornea²⁸, Miercurea Sibiului²⁹, Deva³⁰.

Cronologic opaițele tipului I C descoperite în Dacia se datează în prima jumătate a secolului al II-lea p. Chr., respectiv epoca împăraților Traian-Hadrian, la *Ulpia Traiana Sarmizegetusa* – primele decenii ale secolului al II-lea³¹; la *Tibiscum* în prima jumătate a secolului al II-lea p. Chr.³²; la *Porolissum* și Gilău între anii 106-117/118³³; la Buciumi-începutul secolului al II-lea p. Chr.³⁴. Există însă două piese care au fost datate spre sfârșitul secolului al II-lea găsite la Gilău și Cășei, iar un opaiț de la *Porolissum* în secolul al III-lea³⁵. Circulația atât de îndelungată a unor produse importate este greu credibilă, în condițiile în care majoritatea pieselor din import de acest fel sunt datate în prima jumătate a secolului al II-lea. Probabil, aceste opaițe provin din ateliere provinciale și au fost păstrate ca amintire de la strămoși³⁶.

Un atelier care a produs opaițe aparținând tipului I C a fost localizat la *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, funcționând în primele două decenii ale secolului al II-lea p. Chr.³⁷. Piesele ulpiene se caracterizează printr-o pastă cărămizie, cu mică și pietricele în compoziție, iar ca execuție se observă o stângăcie accentuată. În stadiul actual al cercetării nu se poate stabili aria de răspândire a produselor atelierului local, opaițe existând doar la *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*. Aceasta și datorită faptului că *officina* a realizat opaițe cu volute o scurtă perioadă de timp, deoarece în Imperiul Roman, la acea dată, au apărut „la modă” opaițe de alte tipuri.

Descoperirea părții inferioare a unui tipar la *Porolissum* oferă indicii asupra existenței unui atelier local³⁸. Din păcate, deocamdată nu se cunosc însă produse aparținând *officinei porolissense*. Probabil, cercetări viitoare asupra opaițelor din această așezare romană vor putea clarifica această problemă.

Cronologic, pe teritoriul provinciei Dacia, opaițe aparținând tipului cu volute și cioc triunghiular, au circulat în primele decenii ale secolului al II-lea, venite odată cu militarii și coloniștii romani stabiliți în provincia nord-dunăreană, ori pe cale comercială. Cele câteva opaițe cu datări mai târzii, nu oferă suficiente date pentru a stabili o circulație a acestui tip de lămpi la sfârșitul secolului al II-lea și nici în secolul al III-lea p. Chr.

Opaițele de acest tip descoperite pe teritoriul Daciei se pot împărți în: produse ale atelierelor italițe; piese provinciale, realizate în afara Daciei Romane; copii locale ale atelierelor nord-dunărene.

²⁷ Roman 2006, nr. 49, pl. 17.

²⁸ Gudea 1973, p. 586, fig. 14/2.

²⁹ Bounegru 1984, nr. 1, p. 366-367, fig. 1.

³⁰ Băluță 1977, nr. 2, p. 217, pl. I, 2.

³¹ Alicu 1994, p. 41-44; Roman 2006, p. 35.

³² Benea 1990, p. 152.

³³ Isac, Roman 2001, p. 368; Roman 2006, p. 94, 96-98.

³⁴ Gudea, Cosma 2003, p. 23, 27.

³⁵ Isac, Roman 2001, p. 368; Roman 2006, p. 98.

³⁶ Roman 2006, p. 35

³⁷ Alicu 1994, p. 41-44; Alicu 2006, p. 37-39.

³⁸ Gudea 1989, nr. 6, p. 509, pl. VIII, 5.

Acestui tip de opaite îi corespund tipurile: Walters 78-80; Loeschcke I A, B, C; Iványi I; Lerat III, 2A; Deneauve IV A; Băluță I a; Sapelli, p. 53; Benea I; Alicu I; Roman a. 5.1.

Lamps with Triangular Beak and Volutes in Roman Dacia

(Summary)

In Roman Dacia lamps with triangular beak and volutes were discovered in few settlements. Most of them are imports from North-Italian workshops. The production of such lamps is attested at Ulpia Traiana Sarmizegetusa (the workshop was identified by the execution and the large number of pieces) and Porolissum (the lower part of a mould proves a local production). Chronologically the lamps with a triangular beak and volutes are known in the first half of the II century AD.

BIBLIOGRAFIE

- Alicu 1994 Alicu D., *Opaitele romane. Die römischen Lampen. Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, București.
- Alicu 2006 Alicu D., *Die Römischen Lampen von Sarmizegetusa (I). Die Funde der Jahre 1882-1976*, Porolissum.
- Afram-Stern 1989 Afram-Stern Eva, *Die Römischen Lampen aus Carnuntum*, Vienn.
- Băluță 1965 Băluță C. L., *Opaitele romane de la Ampelum (II)*, Apulum, V, p. 277-294.
- Băluță 1977 Băluță C. L., *Lămpile romane din Muzeul Județean Hunedoara-Deva*, Sargetia, XIII, p. 209-228.
- Băluță 1994 Băluță C. L., *Lămpile antice din colecția Severeanu*, Apulum XXXI, p. 199-225.
- Benea 1990 Benea Doina, *Lampes romaines de Tibiscum*, Dacia, N. S., 34, p. 139-164.
- Benea, Bona 1994 Benea Doina, Bona P., *Tibiscum*, București.
- Bjelajac 1982 Bjelajac Lj., *Nalazi keramičkih žižaka u beogradskoj tvrđavi*, Gosdišnjak grada Beograda, XXIX, p. 13-25.
- Bona et alii 1982 Bona P., Petrovzky Maria, Petrovzky R., Rogozea P., *Cercetări arheologice (II) (1980-1981)*, StComC, IV, p. 185-207.
- Bounegru 1984 Bounegru O., *Opaitele romane cu reprezentări de nave*, SCIVA 35, 4, p. 366-372.
- Chirilă et alii 1972 Chirilă E., Gudea N., Lucăcel V., Pop C., *Castrul roman de la Buciumi*, Cluj.
- Čičikova 1987 Čičikova Maria, *Pottery lamps from Novae*, Recherches sur le culture en Mésie et Thracie, Bulgarie, I-er- IV-e siècle, Bull. Inst. Arch. (Sofia), 37, p. 153-172.
- Deringer 1965 Deringer H., *Römische Lampen aus Lauriacum*, Linz.

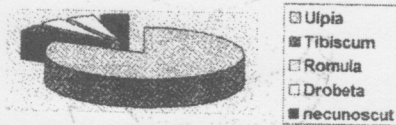
- Gualandi-Genito 1986 Gualandi-Genito Maria Cristina, *Le lucerne antiche del Trentino*, Trento.
- Gudea 1973 Gudea N., *O locuință rustică din epoca romană la Gornea*, ActaMN, X, p. 567-593.
- Gudea 1989 Gudea N., *Porolissum. Un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman*, vol. I, ActaMP, XIII.
- Gudea, Cosma 2003 Gudea N., Cosma C., *Opaițele din castrul roman de la Buciumi (Dacia Porolissensis)*, Studii în onoarea lui Marius Porumb, Cluj-Napoca, p. 21-38.
- Heres 1972 Heres G., *Die römischen Bildlampen der berliner Antiken-Sammlung*, Schriften für Geschichte und Kultur der Antiken, 3, Berlin.
- Hübener 1963 Hübener W., *Eine Studie zum römischen Gräberfeld von Faimingen, Kr. Dillingen (Donau)*, Jahrbuch der Römisch-Germanischen Zentral Museum, 10, p. 44-67.
- Isac, Roman 2001 Isac D., Roman C. A., *Lucernele din castrul de la Gilău*, Studia Archaeologica et Historica Nicolao Gudea Dicata, Zalău, p. 367-395.
- Iványi 1935 Iványi Dora, *Die Pannonischen Lampen. Eine typologisch-chronologische Übersicht*, DissPann., ser. II, nr. 2, Budapest.
- Leibundgut 1977 Leibundgut A., *Die Römischen Lampen in der Schweiz. Eine kultur und handelsgeschichtliche Studie*, Bern.
- Loeschcke 1919 Loeschcke S., *Lampen aus Vindonissa. Ein Beitrag zur Geschichte von Vindonissa und des antike Beleuchtungswesens*, Zürich.
- Lychnus 2006 *Lychnus et lampes*. Catalogue, Cluj-Napoca
- Matei et alii 2006 Matei Al., V., Pop H., Musca Elena, Pripon E., Bejinariu I., *Instrumentele de iluminat din nord-vestul României*. Catalog de expoziție, Zalău
- Menzel 1954 Menzel H., *Antike Lampen im Römisch-Germanischen Zentralmuseum zu Mainz*, Mainz.
- Petru 1972 Petru Sonija, *Emonske nekropole (obkrile med 1935-1960). Katalogi in monografije*, Ljubljana.
- Protase et alii 1997 Protase D., Gaiu C., Marinescu G., *Castrul roman și așezarea civilă de la Ilișua (jud. Bistrița-Năsăud)*, RevBistr., X-XI, p. 27-94.
- Provoost 1976 Provoost A., *Les lampes antiques en terre cuite. Introduction et essai de typologie générale avec des détails concernant les lampes trouvés en Italie*, l'Antiquite Classique XLV, fasc. 1, p. 5-39, fasc. 2, p. 550-558, Louvain.
- Roman 2006 Roman C. A., *Lamps from Dacia Porolissensis (I)*, Zalău.
- Sapelli 1979 Sapelli Marina, *Lucerne fittili delle civiche raccolte archeologiche*, Rassegna di studi del civico Museo archeologico e del civico gabinetto numismatico di Milano, supplemento II, Milano.
- Stîngă 1998 Stîngă I., *Viața economică la Drobeta în secolele II-VI p. Chr.*, București.

LISTA ILUSTRĂȚILOR

Plansa I Opaite de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (1-6) (apud Alicu 1994). Repartiția teritorială a descoperirilor (7)

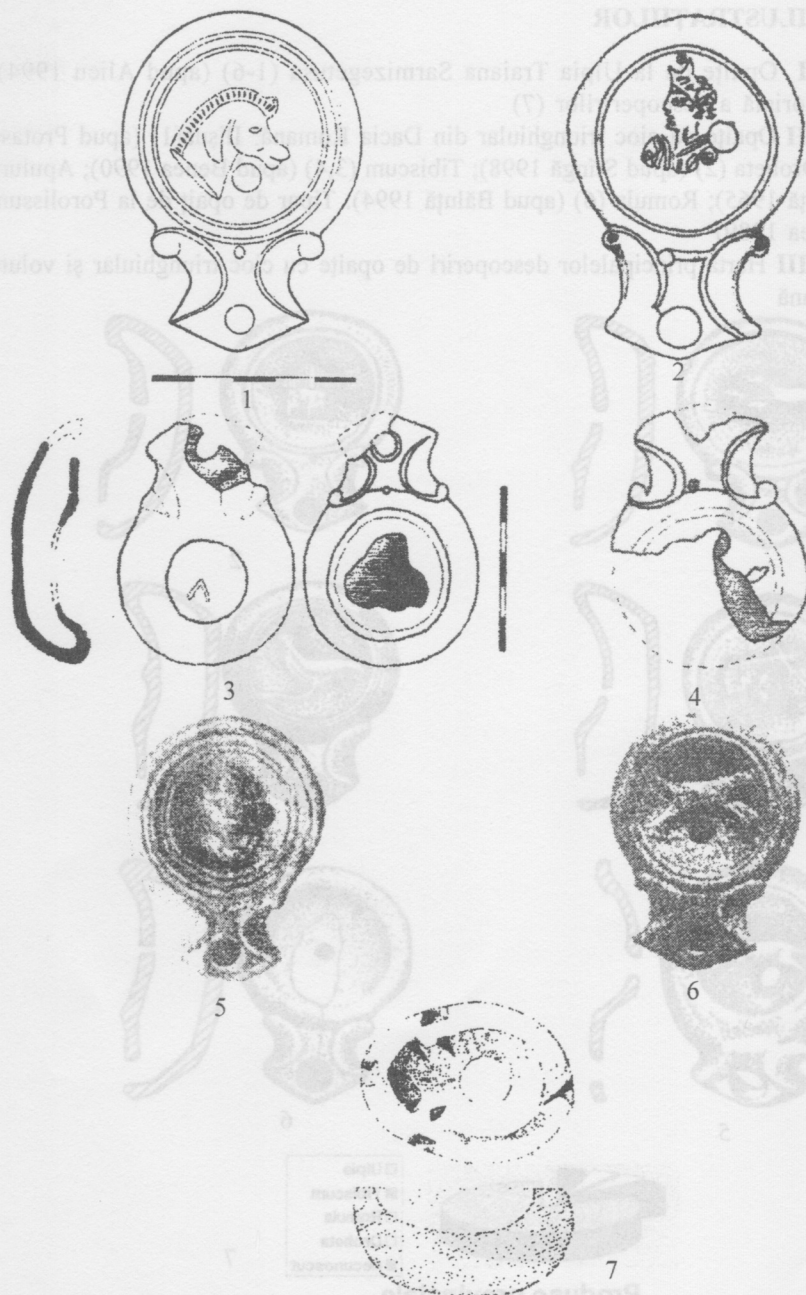
Plansa II Opaite cu cioc triunghiular din Dacia Romană: Ilișua(1) (apud Protase et alii 1997); Drobeta (2) (apud Sîngă 1998); Tibiscum (3,4) (apud Benea 1990); Apulum (5) (apud Băluță 1965); Romula (6) (apud Băluță 1994). Tipar de opaite de la Porolissum (7) (apud Gudea 1989)

Plansa III Harta principalelor descoperiri de opaite cu cioc triunghiular și volute în Dacia Romană

Produse provinciale

Plansa I

Planșa II

